

موانع و راهکارهای توسعه کارآفرینی کشاورزی

فردین شورج^۱

دانشجوی دکتری کارآفرینی، پژوهشگاه شاخص پژوه

چکیده:

امروزه کارآفرینی یکی از مهمترین راه حل های رسیدن به توسعه روستایی است. به دلیل اهمیت بخش کشاورزی و فعالیت این بخش در روستاها، همواره سیاستگذاران و برنامه ریزان بخش روستایی را بر آن داشته تا به کارآفرینی در بخش کشاورزی بیشتر تأکید داشته باشند. بخش کشاورزی کشور ما به عنوان یکی از مهمترین بخش های اقتصادی، علی رغم برخورداری از پتانسیل بسیار بالا جهت کارآفرینی، همواره از نرخ بیکاری بسیار بالایی رنج می برد. کارآفرینی به عنوان موتور حرکت توسعه اقتصادی در بخش اقتصاد کشاورزی نیز می تواند نقش موثری در اجرای اهداف کاهش بیکاری داشته باشد. آنچه که به عنوان موانع در بخش کارآفرینی کشاورزی می توان به آن اشاره داشت عبارتند از: موانع سیاستگذاری و برنامه ریزی های استراتژیک، موانع اقتصادی و سرمایه گذاری، موانع فرهنگی و روی آوری به بخش های غیر کشاورزی، موانع حمایتی بخش دولتی، موانع آموزشی و عدم اطلاع از اهمیت بخش کشاورزی در توسعه کارآفرینی به عنوان یک عامل زیر ساختی. در این مقاله برای کاهش و یا بعضاً رفع این موانع در زمینه های زیر ساخت بخش دولتی، آموزش و مسائل مادی و معنوی پیشنهادهایی ارائه شده است.

مقدمه:

محرومیت و فقر مهمترین مسئله در نواحی روستایی است. روستاها در توسعه ملی نقش اساسی بر عهده دارند، به همین دلیل از اهمیت و ضرورت رشد و توسعه آن نباید غافل بود. علی رغم تمام کوششها و تلاشهایی که به منظور توسعه روستاها انجام شده است، آن چنان که باید این امر با موفقیت همراه نبوده و راهبردهای گذشته نتوانست مسائلی نظیر فقر، اشتغال و پایداری را رفع نمایند. از طرف دیگر، چالشهای روزافزون رودروری کشاورزی نظیر

---

^۱ shooraj_f@yahoo.com

قیمت های پایین کالاهای کشاورزی، افزایش هزینه های تولید، فشارهای زیست محیطی، تغییرات آب و هوا، جهانی سازی، صنعتی شدن، نبود برنامه های حمایتی از طرف دولت برای بخش کشاورزی ونوسانبازار کالای کشاورزی، درآمد کشاورزان خرده پا را روز به روز کاهش دهند.(MCGehee, 2007, yang, 2012) وجود مشکلات در بخش کشاورزی سبب شد تا برنامه ریزان اقتصادی بدنبال یافتن راه حلی برای رفع مشکل روستایی برآیند. در این میان کارآفرینی یک از شاخص ترین راهها برای توسعه روستایی به شمار می رود (مرادی نژاد وهمکاران ۱۳۸۶).

کارآفرینی با ایجاد فرصتهای شغلی جدید در مناطق روستایی و ایجاد کارهای مخاطره آمیز جدید، نقش مهمی در گسترده گی و تنوع اشتغال روستائیان دارد. با توجه به تسلط بخش کشاورزی بر اغلب مناطق روستایی، کارآفرینی در این بخش از اهمیت بسزایی برخوردار است (ایزدی و عطائی ۱۳۹۲).

با وجود اهمیت کارآفرینی و کارآفرینان در بخش کشاورزی، متاسفانه توجه چندانی به آنها نمی شود و همین مسئله باعث افزایش مشکلات بخش کشاورزی گردیده است. از یک سو مسئله پایین بودن درآمد بخش کشاورزی برای روستائیان باعث بروز نابرابری و مهاجرت بی رویه گردیده است. از سوی دیگر، در بسیاری از کشورهای پیشرفته و نیز برخی کشورهای در حال توسعه طی چند دهه اخیر توجه خاصی به کارآفرینی شده است. علت این توجه به موضوع کارآفرینی، نقش مهم، مثبت و سازنده کارآفرینان در توسعه اقتصاد پایدار و بهره برداری از این انرژی و نیروی بالقوه در جهت مقابله با مسائل و چالشهایی نظیر تورم، رکود و به خصوص بیکاری بوده و نتایج این توجه در اغلب کشورها قابل ملاحظه است. مطالعه و مقایسه تطبیقی نتایج بدست آمده ناشی از اثرات توجه به موضوع کارآفرینی و کارآفرینان در دیگر کشورها می تواند اهمیت آنرا بیش از پیش نمایان ساخته و راهنمای خوبی در استفاده از تجربه آنها برای ایران باشد. براساس تحقیقات انجام شده در میان ۴۷ کشور صنعتی و نیز کشورهای در حال توسعه، با توجه به پنج شاخص مهم اقتصادی مرتبط با کارآفرینی شامل: درصد ایجاد اشتغال، سرانه تولید ناخالص داخلی بازار هر نفر شاغل، توانایی سرمایه گذاری مخاطره آمیز و ریسکی برای توسعه کسب و کار، میزان درک مدیران از کارآفرینی و بالاخره هزینه کل تحقیقات، تأیید شده است که بین میزان توجه به فعالیتهای کارآفرینانه و بهبود شاخص های مذکور در کشورهای مورد مطالعه رابطه مثبت وجود دارد(احمدپور ۱۳۸۳).

اگر چه کارآفرینی تنها راه حل، مشکلات بخش کشاورزی نیست، اما یکی از بهترین راه ها برای حل مشکل بخش کشاورزی است. برای انجام یک فعالیت کارآفرینانه و رفع مشکلات باید موانع آن شناسایی و برطرف گردد.

مفاهیم نظری کارآفرینی:

از کارآفرینی تعاریف متعددی شده است و هیچگاه توافق جامعی بر این موضوع وجود نداشته است. این به آن دلیل است که کارآفرینی مفهومی چند بعدی و یک فرآیند یا وضعیت است که نمی توان از آن توصیف واحدی داشت. اگر به مفهوم فعالیت کارآفرینان از دیدگاه شومپیتر توجه کنیم کارآفرینان نه تنها نوآور بلکه عامل هماهنگی در تولید هستند. از دید شومپیتر فرآیند کارآفرینی، یکی از عوامل کلیدی در توسعه یک منطقه یا کشور است. گیلدر عنوان کرد کارآفرین کسی است که از قوانین پنهان اقتصاد آگاه می باشد و باعث پیشرفت می شود. علاوه براین، وی با خلق مشاغل جدید، با فقر مبارزه می کند. کارآفرینی فعالیتی هدفمند برای ایجاد، حفظ و توسعه یک کسب وکار، باهدف به دست آوردن سود است (فرجی و همکاران، ۱۳۹۳).

عده ای نیز تعاریف کلی تر از کارآفرینی ارئه می کنند. به عنوان مثال ((پن دتی)) معتقد است کارآفرینی پاسخی نوآورانه و خلاقانه به محیط است که می تواند در کلیه زمینه های اجتماعی، آموزشی، صنعتی و کشاورزی روی دهد (Pandeti, ۲۰۰۵).

کارآفرینی کشاورزی

امروزه به لحاظ اهمیت امنیت غذایی و تأمین کافی غذا در جهان، علاقه به کارآفرینی کشاورزی روز به روز افزایش می یابد. حتی جامعه شناسانی که نسبت به مهاجرت به عنوان یک پدیده ناخوشایند نظر می کنند، کارآفرینی را به عنوان یک راه اصلی نجات و راه رشد اقتصادی می دانند. مفهوم کارآفرینی در بخشهای کشاورزی، صنعت و خدمات از نظر بنیادی شبیه به هم هستند، بنابراین کارآفرینی در کشاورزی به معنای به کارگیری خلاقیت و نوآوری در فعالیتهای مرتبط با کشاورزی است. خلاقیت عبارت است از فرایندی که طی آن و از طریق اکتشاف یا بازترکیب منابع موجود، ایده های نو و مفید خلق می شود. منظور از نوآوری، به کارگیری موفقیت آمیز ایده های نو و مفید خلق شده به شکل تولیدات جدید، خدمات جدید یا بازار جدید است (Higgins and Morgan, ۲۰۰۰).

اگر بخواهیم تعریفی از کارآفرینی کشاورزی داشته باشیم می توانیم بگوییم همه فعالیت‌هایی که به نوعی در فعالیت‌های کشاورزی کمک می کنند با اقتصاد بازار آزاد انطباق یابد، کارآفرینی کشاورزی گویند. و به کسی که در حرفه کشاورزی واحد کسب و کار خود را ساماندهی و مدیریت کند و ریسک‌های آن را بپذیرد کشاورز کارآفرین گویند. بنابراین، کشاورز کارآفرین کسی است که با یک شیوه آینده نگر، خاص، در نظر گرفتن منابع و محدودیت های محیطی، عبرت آموزی از گذشته خود و دیگران، موقعیت های اقتصادی و بازار مبادرت ورزیده، بر اساس نبوغ خود و با راهنمایی های بیرونی و فرصت های بالقوه و بالفعل کشاورزی می پردازد. از ویژگی کارآفرینان کشاورزی، روشی است که برای حل مسئله در پیش می گیرند؛ و به باور آنها، برای رسیدن به راه حلی خلاقانه، ابتدا لازم است مشکل اصلی یا مسئله واقعی شناخته و تعریف شود. کارآفرینان کشاورز هر مشکل را شامل دو جزء مخاطره و فرصت می دانند و معتقدند که برای رسیدن به راه حلی مناسب، لازم است هم مخاطرات و هم فرصت های مسئله دقیقاً شناخته شوند و از این رو، نگاه آن ها به مسئله هم از دیدگاه یک محقق (برای شناسایی فرصت ها) و هم از دیدگاه یک کارآگاه (برای کشف مخاطرات) است (Kayne, 2000). نکته ای که نباید از آن غافل شد این است که کارآفرینی موفق در بخش کشاورزی زمانی روی می دهد که بین بخش کشاورزی و بخش صنعتی پیوند ایجاد شود. صنعتی شدن کشاورزی همواره مایه رشد و قوام و دوام آن است. کشاورزی سنتی امروزه به هیچ وجه پاسخگوی نیاز جامعه نخواهد بود؛ اما نکته مهم و قابل ذکر این که توسعه باید از بخش کشاورزی آغاز شود و از آن به بخش صنعت کشیده شود و برای تکامل، به بخش توسعه یافته خدمات برسد. در کشورهای توسعه یافته ی تخصص های فردی و اجتماعی همواره در بخش کشاورزی تمرکز یافته است.

چرا کارآفرینی کشاورزی؟

کشاورزی نیز مانند سایر واحدهای اقتصادی در چند سال اخیر شاهد تغییرات گسترده ای بوده است. در سالهای اخیر این بخش مهم اقتصادی دچار چالش‌هایی مانند: کاهش حمایت دولت به سبب لزوم خصوصی سازی، تحت تأثیر قرار گرفتن افزایش رقابت جهانی، تأثیرات بیوتکنولوژی کشاورزی، مشکلات اکولوژیکی مانند خشکسالی، سیل و کم آبی مواجه شد. بر این اساس ناچاراً نوع ذائقه مشتریان بخش کشاورزی نیز سخت دچار تغییر گردید که بر این تغییرات تأثیر گذاشت. حال برای بقا در سایه این تغییرات چه باید کرد؟ متخصصان بخش

کشاورزی معتقدند که یک دگرگونی ساختاری در شیوه های تولید بخش کشاورزی در چارچوب اقتصاد پایدار ضروریست. در این شرایط ضروریست کشاورز به نحوی تولید کند که در بازار رقابت جدید با قیمت تمام شده مناسب بتواند در بازار رقابتی محصول خود را به فروش برساند. کشاورز امروز چاره ای جز بهره مندی از تکنیک های کارآفرینی ندارد. او باید به درستی فرصت ها را بشناسد و راهبردهای لازم را در جهت برآوردن نیازهای بخش کشاورزی به کار بندد. زیرا این ویژگی یک کارآفرین است. همچنین کشاورز علاوه بر تنوع بخشی به محصولات کشاورزی، با بالا بردن ارزش محصولات زراعی و دامی جهت ایجاد امکانات صادرات و کاهش ضایعات می تواند باعث ایجاد اشتغال و کاهش بیکاری در بخش کشاورزی شود. در واقع با توجه به پتانسیل هایی که در بخشهای زراعت، باغداری، گلخانه، پرورش انواع دام و طیور، زنبور عسل و فعالیتهای جنگلداری، آبخیزداری، حفظ و توسعه محیط زیست، توسعه صنایع روستایی و صنایع دیگر از جمله صنایع خانگی، دستی، کارگاهی و کارخانه ای، گردشگری روستایی و عشایری، فعالیتهای مربوط به عشایر، مسکن روستایی، مکانیزاسیون در کشاورزی، اصلاح روشهای آبیاری و توسعه روشهای نوین آن، ماشین آلات کشاورزی، اجرای طرحهای هادی و بهسازی محیط روستاها وجود دارد، می توان گفت که نواحی روستایی محیط بکری برای بروز کارآفرینی محسوب می شوند (سلجوقی، ۱۳۹۲).

موانع توسعه کارآفرینی کشاورزی:

از آنجاییکه مناطق روستایی از لحاظ دسترسی به امکانات رفاهی و خدماتی و زیر ساخت ها نسبت به مناطق شهری از محدودیت های بیشتری برخوردارند کارآفرینی در این مناطق رشد کمتری یافته است. تمام کمبودها و محدودیت هایی که مناطق روستایی با آن مواجه هستند، نباید نقش آنها را در دستیابی به توسعه پایدار نادیده بگیریم، زیرا نادیده گرفتن سهم روستا و روستانشینان در امر توسعه منجر به پدید آمدن مشکلات و چالش های اجتماعی - اقتصادی، بروز بی نظمی ها و اضطراب های اجتماعی در اشکال مختلف به ویژه نا امنی، ناهنجاریهای رفتاری، کج خلقیها، بداخلاقیها و بروز پدیده های شومی همچون رشد بی رویه مهاجرت، افزایش میزان حاشیه نشینی در اطراف کلان شهرها و بسیاری مشکلات دیگر می شود (حسینی نژاد، ۱۳۸۳).

موانع موجود در راه کارآفرینی باعث اصطکاک در توسعه فعالیت های کارآفرینانه و مانع رونق بخش کشاورزی می شود. شناخت این موانع اولین گام جهت رفع موانع توسعه کشاورزی و گسترش رفاه کشاورزان است.

مهمترین موانع توسعه کارآفرینی کشاورزی:

الف- موانع برنامه ریزی و سیاستگذاری

ب- موانع پشتیبانی کننده

ج- موانع بنیادی

د- موانع اقتصادی

ه- موانع آموزشی

ی- موانع فرهنگی

الف- موانع برنامه ریزی و سیاستگذاری:

دولت ها با فراهم نمودن شرایط و تسهیلات لازم برای شروع فعالیتهای کارآفرینان نقش مؤثری در توسعه کارآفرینی می توانند ایفا نمایند. علی رغم اهمیت کارآفرینی در توسعه اقتصادی و اشتغال در کشور، تا کنون ساختار و مدیریت منسجم برای سیاستگذاری شکل نگرفته و مجموعه اقدامات انجام شده، به صورت پراکنده در حوزه های مختلف از جمله کشاورزی پیگیری می شود (مومنی هلالی و مودن، ۱۳۹۴).

اگر سیاستگذاری نامناسب باشد در مسیر کارآفرینی کشاورزی موانعی مانند مقررات دست و پاگیر در جهت اخذ وام و صادرات محصولات کشاورزی، نبودن امنیت برای سرمایه گذاری در بخش کشاورزی، نامناسب بودن سیاستهای ارزی، ضعف بیمه محصولات کشاورزی و عدم توجه به پرورش خلاقیت در دانشجویان رشته کشاورزی را بدنبال خواهد داشت.

ب- موانع پشتیبانی کننده:

امروزه نقش نهاده ها در اقتصاد کشاورزی بسیار بارز است. منظور از نهاده های کشاورزی به عواملی گفته می شود که در تقویت آب و خاک و نگهداشت محصول مفید واقع می شوند. بر این اساس عواملی مثل کود، سم، بذر، ماشین آلات، هواشناسی و هر آنچه در این مقوله می تواند به تولید محصولات کشاورزی کمک نماید نهاده کشاورزی است. علاوه بر این عدم اعتماد کافی بخش کشاورزی و صنعت به دانشگاه ها و دانش آموختگان، عدم حمایت از ایده های کارآفرینی و انجام ندادن پژوهش های مناسب در زمینه کارآفرینی کشاورزی توسعه

کارآفرینی را در هاله ای از چالش قرار می دهد. این موانع در نوع نهاده ها و بکار گیری آن تاثیر دارد و به عنوان موانع پشتیبانی نامیده می شود.

ج- موانع بنیادی:

موانع بنیادی یا زیر ساختی عواملی هستند که بدون وجود آنها حاصل دسترنج کشاورزان نابود خواهد شد. در حال حاضر در کشور ما عدم وجود اتحادیه های منسجم کشاورزی، ضعفهای متعدد حمل محصولات از باغات و مزارع به مراکز فروش و مصرف، عدم وجود سردخانه های مکانیزه بطور کافی و عدم سیستم صحیح بسته بندی و مانند آن را می توان از موانع بنیادی در نگهداشت محصول تا زمان مصرف آن دانست.

د- موانع اقتصادی:

نکته اساسی ای که به هیچ وجه نمی توان آن را نادیده گرفت توانایی مالی کشاورزان است. این قشر از افراد جامعه غالباً دارای پس انداز و یا توانایی مالی کافی نیستند، بدین جهت در مسیر توسعه کارآفرینی فقدان سرمایه کافی و کمبود وجه نقد، عدم امکان بهره مندی از وامهای کم بهره، نوسان بی رویه قیمت محصولات، افزایش هزینه های تأمین مواد و تجهیزات کشاورزی همواره به عنوان یک مشکل اقتصادی وجود دارد.

ه- موانع آموزشی و اطلاع رسانی:

موانعی همچون عدم وجود خدمات مشاوره ای مناسب، عدم وجود برنامه های آموزشی ترویجی در مورد نحوه صادرات، عدم اطلاع کافی در مورد چگونگی صادرات- محصولات، فقدان اطلاعات کافی از بازارهای داخلی (مرادی نژاد وهمکاران، ۱۳۸۶)، توجه کافی نکردن به دروس کارآموزی و کارورزی دانشجویان کشاورزی، پایین بودن سطح دانش مدیریتی (کریمی و جوهری، ۱۳۹۲) در ارتباط با موانع آموزشی و اطلاع رسانی، قابل ذکر می باشد. مجموع این موانع در قالب شکل ۱ آورده شده اند:

شکل ۱- موانع توسعه کارآفرینی در بخش کشاورزی (منبع تهمینه احسانی فر و همکاران)

ی- موانع فرهنگی:

موانع فرهنگی بخش کشاورزی که به عنوان مخل در امر کارآفرینی کشاورزی وجود دارد بخشی است که مربوط ضوابط حاکم بر اقتصاد ناسالم است. بر این اساس عواملی مثل حاکمیت فرهنگ واسطه گری که باعث تضییع حقوق کشاورزان می گردد همچنین رابطه گری غلط در بخش توزیع نهاده ها، نبود فرهنگ ترجیح منافع جمعی و گروهی، دشواری فعالیت های کشاورزی نسبت به بخش خدمات، عدم فرهنگ سازی در زمینه کارآفرینی کشاورزی در دانشگاه ها از جمله موانع فرهنگی می باشد.

ک- راهکارهای توسعه کارآفرینی در کشاورزی:

الف- رفع موانع قانونی

ب- آموزش کارآفرینی

ج- رفع مشکلات مالی کارآفرینان بخش کشاورزی

د- ایجاد حمایت های معنوی

الف- رفع موانع قانونی:

به اعتقاد متخصصان کارآفرینی، علاوه بر خانواده و نظام آموزشی که نقش مهمی در توسعه فرهنگ کارآفرینی در جامعه دارند، مسئولان کشور و نظام نیز نقش بسیار مهمی در توسعه کارآفرینی در جامعه دارند. به عقیده کارشناسان اولین وظیفه مسئولان نظام این است که سیاست های خود را برای توسعه کارآفرینی روشن کنند (سیدی و تقی خانی، ۱۳۳۳) بنابراین دولت باید با اتخاذ سیاست هایی ه چون اولویت بخشی به کشاورزی در برنامه ریزی های توسعه، حرکت به سوی رقابتی کردن بازار محصولات کشاورزی، حذف ، کاهش و یا

بازنگری در قوانین صادرات و واردات محصولات نهاده های کشاورزی، تقویت بخش های تولید، ارزش افزوده و خدمات کشاورزی و متنوع سازی فعالیت های کشاورزی و کشاورزی جایگزین، بسترهای توسعه کارآفرینی را فراهم کند (جعفری مقدم، ۱۳).

ب- آموزش کارآفرینی:

آموزش کارآفرینی سیاستی است که به طور مستقیم بر کمیت و کیفیت عرضه کارآفرین در یک جامعه اثر می گذارد، به همین دلیل است که در بسیاری از کشورها به ویژه در کشورهای پیشرفته که تا حد امکان موانع و مشکلات برطرف شده اند، دولت ها بعد از آموزش کارآفرینی و ایجاد توان بالقوه کارآفرینی در بین مردم به شکوفای کردن این توانایی یعنی بالفعل کردن توان کارآفرینی پرداخته اند (سیدی و تقی خانی، ۱۳۹۰) از سوی دیگر ترویج کشاورزی می تواند نقش بسیار ارزنده ای در توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی ایفا نماید، اما مروجان باید خود دید کارآفرینانه داشته باشند. آن ها باید سعی کنند که به کشاورزی همانند یکی از فعالیت هایی که، در روستا می تواند به توسعه روستا کمک نماید نگاه کنند و در مناطق مختلف و براساس پتانسیل های منطقه و سایر عوامل تأثیرگذار بر رشد و توسعه اقتصادی منطقه، موارد استفاده جدیدی را برای زمین کشف نموده و سپس روستائیان را در راستای این گونه فعالیت های جدید هدایت نمایند (دریایی، ۱۳۹۱).

ج- رفع مشکلات مالی کارآفرینان بخش کشاورزی

پشتیبانی مادی برای فعالیت های کارآفرینانه یکی از معمولی ترین رویکردها برای ارتقای کارآفرینی در سراسر جهان است. این حمایت مادی ممکن است به طور خاص برای کارآفرینان که از فقدان منابع مادی که از آن به عنوان مانع اصلی راه اندازی یک کسب و کار نام برده می شود، مهم باشد (دانایی فرد و همکاران، ۱۳۸۶). حمایت های مادی می تواند در راستای اجرای برنامه های مشاوره ای، اعطای مشوق های مالیاتی، اعطای مشوق های اقتصادی و وام های مناسب و کم بهره با دوره تنفس زیاد (جعفری مقدم، ۱۳۸۳)، بیمه محصولات کشاورزی، خرید محصولات و تولیدات داخلی و غیره انجام شود.

د- ایجاد حمایت های معنوی:

به غیر از مساعدت های مادی، کارآفرینان نیازمند مساعدت های غیرمادی نیز هستند. بخشی از این حمایت ها شامل زیرساخت های فیزیکی (توسعه سخت افزارها و نرم افزارهای مورد نیاز جهت اجرای مکانیزم های مورد نظر)، نهاده ها و مواد اولیه مورد نیاز، جاده،

مخابرات، حمل و نقل و غیره هستند. بخش دیگر حمایت های غیرمادی از کارآفرینان می تواند از طریق مراکز رشد کارآفرینی باشد. مراکز رشد محیط های ثابتی را برای مرحله آغازین سرمایه گذاری ها از طریق ارائه فضای اداری به شکل اجاره، خدمات اداری مشترک، حمایت مشاوره ای کسب و کار با هزینه های پایین تدارک می بینند (دریایی، ۱۳۹۱).

نتیجه گیری:

آنچه مسلم است کارآفرینی بخش کشاورزی با چالشهایی رو به رو است که شناخت و رفع آنها بسیار مهم است. اهمیت کارآفرینی در دنیای امروزه و ضرورت توسعه آن بر کسی پوشیده نیست. به همان اندازه که از کارآفرینان در بخش کشاورزی حمایت شود زیر ساختهای کارآفرینانه بیشتر فراهم می شود. تقویت زیر ساختهای کارآفرینانه باعث افزایش درآمد کشاورزان می شود که خود باعث رفع مشکل بیکاری و بهبود کیفیت زندگی روستائیان خواهد شد. روستاها در عصر حاضر با تحولات و تهدیدات گسترده ای رو به رو هستند، از این رو تضمین و تداوم حیات و بقای روستاها نیازمند راه حل ها و روش های جدید مقابله با مشکلات هستند که به نوآوری، ابداع، خلق محصولات، فرآیندها و روش های جدید بستگی زیادی دارد (پاسبان، ۱۳۸۳) بنابراین توسعه روستاها در مقایسه با گذشته، پیوند گسترده تری با مفهوم کارآفرینی دارد. اهمیت توسعه روستایی و نقش حیاتی آن در پیشبرد کشورها و به ویژه کشورهای در حال رشد، بر هیچ کس پوشیده نیست. با توجه به این که شغل اصلی بسیاری از روستائیان کشاورزی می باشد، برنامه ریزان و سیاست گذاران به کارآفرینی در این بخش تأکید دارند بر مسئولین امر اعم از بخش حاکمیتی و کارآفرینان است که بر توسعه کارآفرینی کشاورزی متمرکز شوند و همواره در تلاش جهت بهبود آن کوشا باشند.

توسعه کارآفرینی در بخش کشاورزی باعث تنوع بخشیدن به درآمد و میزان تولیدات کشاورزی و غیرکشاورزی روستائیان می شود و هم چنین فرصت های مناسبی را برای کاهش خطر معیشتی و افزایش امنیت غذایی پایدار در مناطق روستایی فراهم می کند (ایزدی و عطائی، ۱۳۹۲)

منابع

- ۱- احمدپور، م. ۱۳۸۳. تجارب کارآفرینی در کشورهای منتخب، تهران. موسسه انتشارات امیرکبیر.
- ۲- اسکندری، ف. ۱۳۸۵. بررسی تبیین راهکارهای توسعه کارآفرینی در نظام آموزش عالی کشاورزی ایران. رساله دکتری، نشر دانشگاه تهران

- ۳- ایزدی، ن. عطائی، پ. ۱۳۹۲. کارآفرینی روستایی و نقش ترویج و آموزش کشاورزی در توسعه آن. نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی، ۱۱(۴۰): ۳۰-۳۴
- ۴- حسینی نژاد، ف. ۱۳۸۳. نقش زنان کارآفرینی در توسعه روستایی کشورهای در حال توسعه. مجموعه مقالات کنگره توسعه روستایی، چالش ها و چشم اندازها، موسسه آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی، ۲۸۱-۳۰۰.
- ۵- جعفری مقدم، س. ۱۳۸۳. مستند سازی تجربیات مدیران (از دیدگاه مدیریت دانش) کرج. موسسات تحقیقات و آموزش مدیریت.
- ۶- حسینی نژاد، م. ۱۳۸۳. برآورد میزان فقر و شدت آن در گروه های مختلف شغلی خانوارهای روستایی ایران. اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۱۲ (۴۵): ۱۱۳-۱۱۵.
- ۷- دانایی فرد، ح. فروهی، م. صالحی، ۱۳۸۶. ارتقا کارآفرینی در ایران: تحلیلی بر نقش دولت. فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، ۴۲ (۱۱): ۲۲۱-۲۶۲.
- ۸- دریایی، ن. ۱۳۹۱. توسعه کارآفرینی در ایران، مفاهیم، چالش ها و راهکارها با تأکید بر کارآفرینی در بخش کشاورزی. کنفرانس ملی کارآفرینی و مدیریت کسب و کارهای دانش بنیان. دانشگاه مازندران.
- ۹- رضوانی، م. ۱۳۸۳. مقدمه ای بر برنامه ریزی روستایی در ایران. تهران، انتشارات قومس.
- ۱۰- سیدی، ا. تقی خانی، ا. ۱۳۹۰. موانع توسعه کارآفرینی و نقش دولت در تسهیل توسعه کارآفرینی. کار و جامعه، ۱۳۵ (۶): ۷۶-۸۰.
- ۱۱- سلجوقی، خ. ۱۳۹۲. آشنایی با کارآفرینی در کشاورزی. بازبایی شده در تاریخ ۶ دی ۱۳۹۲. موجود در: WWW.Karafarin.com
- ۱۲- شریف زاده، ا. ۱۳۸۷. تلفیق کارآفرینی در فرآیند توسعه پایدار کشاورزی: حرکت در راستای کشاورزی پایدار کارآفرینانه. گزارش سمینار عرضه شده در دانشکده کارآفرینی دانشگاه تهران.
- ۱۳- طاهر خانی، م. ۱۳۷۹. صنعتی شدن روستاها: سنگ بنای استراتژی آینده روستایی. تهران: اداره کل طرح های صنعتی و بهره برداری. ۹۲-۹۸.
- ۱۴- فرجی، ف. احسانی فرت، نادری، ن. رضایی، ب. ۱۳۹۳. نقش کارآفرینی در توسعه اقتصادی. مجله کارآفرینی در کشاورزی، ۱ (۴): ۹۱-۱۰۴.
- ۱۵- قره باغبان، م. ۱۳۷۳. اقتصاد رشد و توسعه (جلد دوم). تهران، نشر نی.
- ۱۶- کوپایی، م. دربان آستانه، ع. ۱۳۸۱. اندازه گیری و تحلیل بهره وری صنایع کوچک روستایی (مطالعه موردی: استان خراسان). مجله علوم کشاورزی ایران، ۳۳(۴): ۶۶۱-۶۶۹.
- ۱۷- نرادی نژاد، ه. ایروانی، ه. شبانعلی فمی، ح. حسینی، م. کافی، م. ۱۳۸۶. تحلیل موانع توسعه کارآفرینی در واحدهای تولیدی گلخانه ای در ایران. علوم کشاورزی ایران، ۲(۲): ۱۷۵-۱۸۴.
- ۱۸- مومنی هلالی، ه. مودن، ز. ۱۳۹۴. مروری بر موانع توسعه کارآفرینی در بخش کشاورزی. کارآفرینی در کشاورزی، ۲ (۱): ۱۱۱-۱۲۴.
- ۱۹- نوری، ه. ۱۳۷۹. تحلیل فضایی در جغرافیای کشور، مجله پژوهش های جغرافیایی، ۸(۳۹): ۲۰-۳۴.
- Higgins, M. and Morgan. T. ۲۰۰۰. The Role of creativity in planning: the creative practitioner. *Planning Practice and Research*, ۱۵: ۱۶-۱
- Kayene, J., ۲۰۰۰. Discussion Starter: decoding the entrepreneurship Genome. In: D.C: National Center for Rural entrepreneurship.

- ۲۲MoGehee, N.G.۲۰۰۷. An agritourism systems model: A Weberian perspective, Journal of sustainable tourism, ۱۵(۲): ۱۲۴-۱۱۱
- ۲۳Naude, W,۲۰۱۱. Entrepreneurship and Economic Development. Palgrave Macmillan, New York, ۳۰۴
- ۲۴Pandeti, C.M. ۲۰۰۵. A Study on Entrepreneurial Behavior of Farmers in Raichur Distriet of Kamataka. Thesis Submitted to the University of Agricultural Sciences, Dharwad in Partial fulfillment of the requirements for the Degree of Master of Science (Agriculture), College of Agriculture, Dharwad, ۱۳۲
- ۲۵Parcell, Y, and Sykutamike, N.۲۰۰۳. Undergraduate perceptions of Need, For an agrieultural Enuepreneutship Curriculum. Western Agricultural: Economics Association Annual Meeting. Denver, Colorado, ۱۶-۱۳
- ۲۶Richanls, S., and Bulkey, S.L. ۲۰۰۷. Agricultural Entrepreneurs: The First and the Forgtten? Employment in Agriculture through Agro Processing center: A case Study of Almora pistrict in NW Ltimalaya, Invited Overview, ۵:۲۰
- ۲۷Thromton , H., Riberio-Soriano, D., and Urbano, D, ۲۰۱۳. Socio-Cultural Factors and Entrepreneurial Activity an Overview International Small Business Journal, ۲۹(۲): -۱۰۵ ۱۱۸
- ۲۸Toma, S.G., Grigore, A.M. and Marines. P. ۲۰۱۳. Economic Development and Entrepreneurship. Procedia Economics and Finance, ۸(۲): ۴۴۳-۴۳۶
- ۲۹Yang, L . ۲۰۱۲. Impacts and challenges in agritourism development in Yunnan, China and Tourism Planning and development, ۹(۴): ۳۸-۳۶۹